

Roma napló XII.

(2007 június – 2008 június)

42.

Junghaus Tímea átvette a hetvenötezer eurós Kairos-díjat Berlinben. Melyet lényegében a tavalyi Velencei Biennálé roma pavilonjának kurátoraként érdemelt ki. A kiállításon roma pavilon még soha nem volt, a Lost Paradise (Elveszett Paradicsom) című kiállításon kelet- és nyugat-európai roma származású művészek szerepeltek, jelentős részben posztmodern művekkel, vagyis alig képekkel, volt installáció, távol-ságtartó, ironikus gesztusmű, igazán talán csak Szentandrassy István révén jelent meg az európai festészetet és az európai világot cigány módra rekonstruáló, újratereztető kísérlet (mely erős hazai trend), s a hallatlan erős cigány naiv festészetet egy finn festőnő, Kiba Lumberg és a magyar Oláh Mara képviselte. Aki furcsa két szocio-képriportjával jelenetről jelenetre utólagos elégtételt vesz élete sérelmeiért.

Összességében a roma képek messze vannak már a népi kultúra forrásvidéktől. Noha Velencében, ahol a nagy tárlat már rég nem képekről szól, hanem jelekről és utalásokról, valami művészet utániról, ott ez a roma anyag üdítően festői lehetett. A kiállítás azt közvetíthette, hogy a romák a szabad világ szabad polgárai. Találhatók alkotásaikban eredeti, ősi vonások, de még inkább megtalálhatóak bennük a mai (művész) ember

tanácstalanságának, elveszettségének, nagyozolásának a jelei.

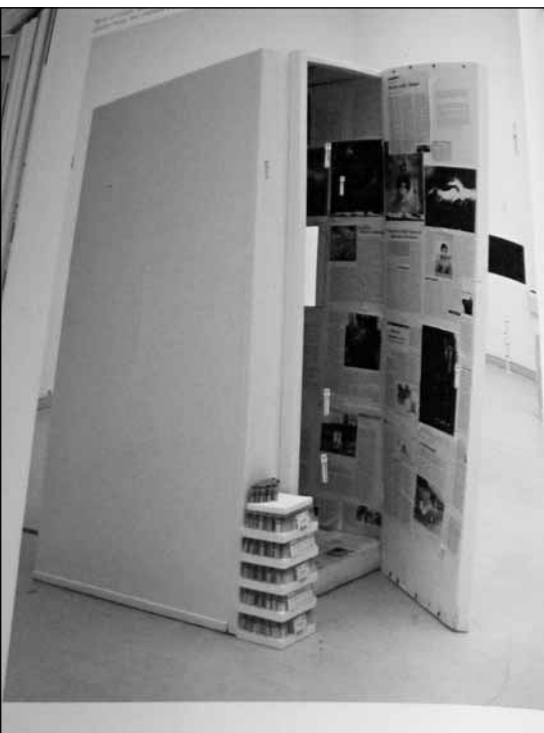
A kiállítás egyszerre volt bemutatkozás és egyúttal a roma művészek közösségi emancipációja európai művészekké. Ez imponáló teljesítmény, ugyanakkor egy cseppet megtévesztő is, hiszen ilyesféle nemzeti pavilonok nincsenek már, mint a romáké volt, és kérdés, ez a velencei közös roma művészeti haza nem csak egy politikailag korrekt, up tu date gesztusként értékelődött-e föl, s fogunk-e tudni valamit kezdeni vele a következő szezonban. A külön élő kis roma társadalmaknak jelenthet-e ez valamit? Vagy ezek a roma művészek, itt, ezen a kiállításon ugyan Európa cigányai lehettek, de valójában a cigányok Európájához semmivel sem kerültünk közelebb. Nem tudható, hogy az európai roma haza művészeti megteremtésének nagy jelenete volt-e ez a pavilon, vagy csak egy alkalmi mutató. A kitüntetés egyszerre tűnik valamelyest tanácstalanságnak és rendkívüli bátorságnak. Ha egy uniós roma tárlat unikum, világszám, noha a képek és az alkotók egyenként olyanok amilyenek, hát hogy állhatnak a roma ügyek általában? Másfelől azonban az is lehet, hogy ez a nagyvonalúan kiadott igazolás, hogy van európai roma általános, tényleg segíthet megteremteni azt. Junghaus Tímea a kitüntetéssel járó díjat egy modern európai roma galéria megalapítására szánja, és ez magában véve elegendő

bizonyítéka lehet annak, hogy a díjat alighanem tényleg megérdemelte.

Sajátos akusztikájú lesz ez a kitüntetett Roma pavilon attól, hogy a The New York Times-ban Michael Kimmelman nagy írásban leplezi le a Magyar Nemzeti Galéria roma kiállításának álságait. Cikkéről – *Ölelés helyett művészeti tárlat a romáknak* – a Népszabadság számol be február 6-án. „A kiállítás 'zürzavar' volt, annak viszont jelképes. A kiállítás bolhapiac-hoz hasonlított, jórészt csapnivaló, autodidakta művészek alkotásaival. A roma művek hosszú, zsidbasztó sorát talán a metafora kedvéért helyezték el a padlásteri galériákba, mintegy száműzve őket az alsóbb szintek pompás termeiből.”

A 2007-es Velencei Biennálé katalógusa

Balogh Tibor: Könnyzápor

A kiállítás kezelésében a Galéria részéről én is éreztem némi tanácsatlanságot, ugyanakkor Szuhay Péter, a kiállítás rendezője, aki nagyon is konzekvensen és szuverén módon segíti a roma közösség bevonódását a magyar vizualitás tereibe, aki a képek természetes politikumával, a roma méltóság megjelenítésével hangsúlyozottan törődik, a cikkben voltaképp mintha rasszisták művészeti megbízottjaként jelenítődne meg, ami körülbelül akkora tévedés, mint a bárányt összetéveszteni a farkassal.

Hogy aztán Oláh Jolán csapnivaló autodidakta-e? Aki alighanem a naivok világának egyik legnagyobbja. És ezt tudja Junghaus Tímea is. Vagy éppen a Velencében is kiállított Oláh Mara volna az? De persze New Yorkból nézve egész Európa nagyon vidékies.

A kiállítás kritika azonban csak apropója a szerző tételének: „A lap szerint azonban a roma gyerekek több nemzedék óta ma is elkülönülten tanulnak az iskolákban, külön játszótérekben kell játszaniuk, s szinte semmi hatása nem volt a romák mindennapi életére annak, hogy a kisebbség az emancipációért folyó küzdelemben megmutatta kultúrája értékeit.”

A szerző tehát a hazai cigánytörténetet az amerikai feketék faji elnyo-

másának története alapján képzei el, ami talán nem akkora tévedés, mint a farkast összekeverni a báránnyal, csak egy kicsivel nagyobb, földrészt a földrészsel. (A cigány gyerekeknek kijelölt külön játszótér különösen életszerűen hat, jól el lehet képzei.)

A megkérdezett Daróczy Ágnes a tárlat védelmére kelt. Zsigó Jenő és Kerényi György is beszélt az újságíróval, s talán mások is, de mindhiába, alighanem egy amerikai újságíró jó néven veszi, ha kiváló népe (egykori) barbárságát felfedezheti valahol. Ha nem kell gondolkodnia a látottakon, elég azt az ismerttel azonosítani.

Persze nem veszélytelen egy ilyen világfővárosi butaság. Azért nem, mert másnap már a hazai véleményformálók eszköze lehet. Azért sem, mert épp elég rosszul mennek a dolgunk, hogy a tiltakozás jószereivel magyarázkodásnak ne tűnjön. És azért sem, mert ha odaát ennyire fogékonnyak az előítéletekre, mi sem természetesebb rájátszani egy kicsit.

És akkor a két kurátor. Szuhay, aki nagyon tudatosan járja a maga útját, ám pellengérré állítják egy világfórumon a kiállítását, miközben a tudatlanságnak itthon is szolgált már céltáblául, marad-e türelme, hogy folytassa? Junghaus pedig, egy elég rosszul sikerül roma holokauszt kiállítás után, ami nem tudott nem igazolódni, most beleszaladt egy világraszóló (kissé ideológiai töltésű) sikerbe, lesz-e türelme, hogy tényleg belefogjon?

Vasárnapi iskola. A javaslat arról szól, hogyan lehetne hatékonyan fellépni a cigány gyerekek, a kistelepülések cigány és nem cigány lakóinak az európai élethelehetőségektől való majdnem teljes megfosztottsága ellen.

Az elmúlt évtizedek szomorú, fájdalmas, riasztó történetei párhuzamosan zajlottak jelentős alapítványi (Soros) és jelentős állami pénzek elköltésével a folyamat megakadályozására.

Nem tudni, mi történt volna a sokféle projektpénz nélkül, de még az is feltételezhető, hogy a rossz programok olykor még annak az eredeti civil segítő potenciálnak az értékességét is rontották, melyet támogattak. Hiszen a támogatás révén átformálták, kisa-

játították. Végso soron a támogatottak se jártak igazán jól, hiszen vagy támogatásból élnek azóta is, vagyis teljes kiszolgáltatottságban, ami semmiképpen nem jó, hiszen a támogatások emléke, reménye lényegesen csökkentheti a személyes boldogulásra való igyekezet elszántságát, erejét, hatékonyságát.

A javaslat tehát nem újabb pénzköltésről és pénzszerzésről szól, annál is kevésbé, hiszen a segítő pénzek körül régóta jelentős gazdasági ágazat alakult ki, gondoljunk csak a tanfolyamok, átképzések, továbbképzések világára, ahol a pénz megszerzésén és elköltésén túl igazából soha senkit nem érdekelt, természetesen a továbbképzettet sem, hogy a látszattanulás hova vezet. A látszattanítás önálló iparággá, a látszattanulás önálló alkalmi jövedelemforrássá vált. Az a furcsa persze, hogy ez elég fárasztó tevékenység minden érintett részéről, hiszen a tettetés nem könnyű műfaj, mégis, alighanem a sikeres csel öröme kárpótol a nehézségekért.

Ez a csalárd pénzszerzési mód magában véve is kettős kár, hiszen a tanuló pénz drága pénz, és ráadásul a lecke, hogy tanulni érdemes, ellentétben áll a megtanultakkal, azzal tudniillik, hogy a tanulás szélhámosság.

De a látszattanulás, látszatképzés, átképzés tanfolyami mocsárvilága sajnos azokat a kis szigeteket is elérhetlenné teszi, ahol mégis valódi tét lenne.

Sőt, a tanulás, mint tettetés kezdte a hagyományos iskolai világot is. Annál is inkább, hiszen ott is voltak efféle lehetőségek, helyben, a művészetoktatás révén, és ma már ott tartunk, hogy a látszattanítás magától értetődő jelensége lett a közoktatás világának is. Ami szerencsétlenül kap megerősítést, teret az integrációs program révén.

Dánia oktatásügyének tartást adott a polgárok kezdeményezte és intézményesített népiskola. Magyarország oktatásügye léket kapott az államilag finanszírozott gebines oktatási zóna kialakulása révén. (Ezt az összevetést azért is hangsúlyoznám, hiszen a kiútra is majd errefelé tennék javaslatot.)

Ha tehát olyan tervvel állnánk elő, mely kiváló ugyan, de jelentős anyagi

vonzata is van, és pályázatok kiírásával járna, megnyerhető pályázati pénzekkel, a pályázatokra szakosodott vállalkozások közül semmilyen szűrő ki nem választhatná a program elvileg feltételezhető hiteles képviselőit, akik különben többnyire épp pályázat-technikailag valószínűleg eleve hátrányban lennének.

A javaslatom nem is a hivatásos segítőknek szól (noha őket sem zárna ki), mert a hivatásos segítők túlságosan jól megtanultak már együtt élni a kudarcral. Ők már megtanultak nem gondolkodni akkor sem, ha a helyzet kétségbeesítő vagy abszurd. Olyan segítőkrol lenne szó, akik természetes emberi érzékenységét még nem tompította sem megszokás, sem megfontolás.

Vasárnapi iskolát szerveznék azokon a kistelepüléseken, ahol bármely helyi közösség, akár egy lakógyűlés is, igényelné ezt, mert küldené a gyermekeit, vagy éppen menne maga is, gyerekeivel együtt, vagy járna maga a felnőt, gyermekektől függetlenül.

A vasárnapi iskola a tanulást a legáltalánosabban értené, minden olyan emberileg értékes, az önálló, társadalmi cselekvőképességet közvetve vagy közvetlenül segítő tudás megszerzését jelentené. A vasárnapi iskola lehetne tehát hitoktatás éppúgy, mint az értő olvasás elsajátítása, vagy az elemi gyakorlati háztartási tapasztalatok átadása, kertészkedés, gombaismeret, számítógép-használat, filozófia, népzene, egészségvédelem, gyermeknevelés...

A vasárnapi iskola legalább havonta egyszer szerveződne két napra, vagy legfeljebb havonta három hétvégére...

De itt abba is hagyom, mert ez is csak egy konferencia mondat.

43.

Keresem az Autonómia Alapítvány honlapját, mert szeretnék utánanézni a részleteknek. Tudom, tudni vélem, hogy Bíró Andrásék a cigányokat segítik abban, hogy saját erejükre támaszkodva boldoguljanak. Önálló gazdálkodáshoz adnak hitelt, kapcsolatokat, tudást.

A honlap nem működik.

Aztán nézek más honlapokon információkat, megtalálom Csongor

Anna 2000. évi beszámolóját, öszszefoglalóját egy internetes beszélgetésben – aki 1995 óta az ügyvezető igazgató, és hét éve van már az alapítványnál – az alapítvány tízéves tevékenységéről. Elbeszélésében minden olyan, mint a mesében.

Noha az első években lehetnek gondok, hiszen a kölcsönöket kezdetben nem fizették vissza az érintettek (vagyis bizonyára felélték). Ami nyilvánvalóan kudarc. „Amikor 1995 szeptemberében átvettem az igazgatást, a kezdeti minimálisról harminc százalékra nőtt a kölcsönök visszatérítési aránya.” De aztán minden jóra fordult. Nemsokára jött a *Konyhakert Program*, kétszer is, majd felváltotta a *Kertészet 2000*, és már előkészítés alatt a háromszintű komplex program, a *Roma Mezőgazdaság Fejlesztő Program*, olyan társadalmi szervek támogatására, „amelyek romák önálló gazdasági tevékenységét segítik elő.” Ez utóbbi ugyan már kicsit úgy hangzik, mintha az alapítvány saját magát támogatná, de nyilván nem erről van szó. A logika mindenesetre érdekes, hogy a közvetlen támogatásoktól elindulva, azt, noha sikeres, félbehagyva, hiszen két év aligha lehetett elég a konyhakert kultúrájának meggyökeresztetésére akár csak néhány családban is, jön egy jóval nehezebb feltételeket szabó, tehát szükségképpen más réteget célzó program, de az még sehol sincs, amikor már ott tart, ahol talán eleve kezdeni kellett volna, vagy ott, ahova sose szabadott volna jutnia, hogy közvetett segítsébe fog, kezd eltűnni a cigányok elől, hiszen a cigányok foglalkoztatói, segítői többnyire nem cigányok. Mintha épp azok elől tűnne el, akiket segíteni akar.

Miközben már van autonómiás modell, vagyis megvan a siker receptje, és jön a Világbanktól félmillió dollár, hogy „az Autonómia Alapítványhoz hasonló szervezetek létrejöttét segítjük elő a szomszédos országokban: Bulgáriában, Romániában és Németországban.” (Németország kicsit meglepő ebben a névsorban, akár mint szomszédos, akár mint segítségre szoruló, de ez mellékszál.) Az „autonómiás” modell itthon is működik, hiszen a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány is Bíró András elnökösködésével, és „autonómiás”

szellemben indult útjára, más projektekben is benne van az alapítvány. Itt van tehát az egy sikeres cigány segítő program.

De miért nincs, ha van? Miért nincs a beszámolóban egyetlen biztató szám sem, például arról, hogy hányan élnek könnyebben, hányan váltak önálló gazdálkodóvá az alapítványnak köszönhetően, hiszen ha a „monitoring” az alapítvány nagy felfedezése, hogy utána kell járni az eredményeknek, ennek szellemisége hogyhogy épp az igazgatói levélből hiányzik? Miért nem tudom elérni az alapítvány honlapját, miért nem hivatkozik az Autonómia Alapítványra senki, miért mindig ködös utalásokban kerül elő, holott általános a tanácstalanság és elkeseredettség cigány ügyben. Titkolnák a megoldást? Szégyellnék, hogy nekik sikerült?

És miért gondolok mindjárt rosszra?

De miért nincs ennél frissebb hír, beszámoló az alapítványról, hozzáférhetően?

Holott az alapítvány működik, nagyon is, hiszen egyszerre csak már a *c-press* honlapján látom, a hírügynökség szerkesztői idei, április 13-ai keltezésű nyilvános levélben fordulnak Csongor Annához, az alapítvány vezetőjéhez, mint egyúttal a Rádió C fenntartójához, alapítójához, hogy mi folyik a roma rádióban?

Az egyik szerkesztő, Láng Anna írt levelet neki februárban, felvetve a rádió belső működésének súlyos problémáit, de választ nem kapott.

Bárhogy is állnak meg Láng Anna vádjai, mindenképp választ érdemelt volna. És bárhogy állnak a dolgok, de az, hogy a Rádió C nem tölti be igazán a roma közszolgálati feladatát, az mind a szerkesztő levélből, mind a roma honlap kérdéseiből kitetszik, a mérgezett mondatok mögött pedig alighanem mérgezett viszonyok vannak.

Közben előkerül egy mondat, mely Bíró Andrásat minősíti, mint aki a cigány közéleti autonómia esküdt ellensége: „tűzzel-vassal irtotta a politizáló cigány szervezeteket és személyeket”.

Nem tudom ugyan, hogy állt volna ez Bíró hatalmában, mindenesetre különös megítélése ez egy életműnek, mely az elesettek talpra állítása ügye

melletti szakadatlan munkát minősíti, különös megítélése, árnyéka ez az alapítványnak, ami épp az ellenkezőjét vallja az alapítójára kimondott ítéletnek. Melyet a szerzők nyilván nem kockáztatnak meg, ha nem gondolnák, hogy a bálványöntésben nincs valamelyes támogatottságuk.

Az hogy az alapítvány rádiót alapít, voltaképp sikerének aktuális bizonyítéka lehetne, még ha látszólag ennél messzebb már nem is távolodhatna eredeti céljától, hogy a cigányokat személyes megélhetési útjaik megtalálásában segítse, de a szituáció meg mintha egészen mást idézne, inkább azt, hogy egy tartalmas program hogy fut végül zátonyra.

Megnéztem volna a videót, melyben Láng Anna számol be a levele miatt elszenvedett sérelmeiről, de a honlapon a videó-felvétel helye üres.

A kapcsolódó anyagok közt rákatintok a Rádió C 2007. március 22-i Visszapillantó műsorára, melyet Báder Csaba, a RomNet honlap alapítója és szerkesztője készített Zsigó Jenővel és Csóka Jánossal, a Fővárosi Cigány Önkormányzat két képviselőjével, abból az alkalomból, hogy nem Zsigó lett az FCÖ elnöke, noha biztos befutónak látszott, hanem Makai István. Egészen furcsa riport volt. Zsigó rögtön átvette a beszélgetés irányítását, amiből így Báder Csaba elszámoltatása lett, semmint Zsigóék számvetése.

(A vezetőváltásról annyi derült ki, Zsigó változatában, hogy az oláh cigányok puccsal átvették a hatalmat az FCÖ-ben.)

A botrány abból pattant ki, hogy Báder előmerészkedett azzal a köztudottnak vélt feltételezéssel, hogy Zsigó hatalmas pénzek fölött rendelkezik. Százmilliója is van a Romano Khernek, a Zsigó vezette Fővárosi Cigány Háznak. Miközben Zsigó szerint, az interneten is utána nézhető, mondta, hogy a valóságban hatmilliója van a szervezetnek.

A fiatal riporter teljesen összevarodott, holott alighanem csak a tábori költségek és a teljes költségvetés között kellett volna különbséget tennie, ám ettől kezdve nem győzött Zsigó kérdéseire válaszolni, aki egy idő után már nem is kérdezett, inkább csak osztotta a riportert általa vélel-

mezett tudatlansága, felkészületlensége és gyávasága miatt.

A jelenet abszurduma volt, hogy Báder Csaba a Romano Kher ösztöndíjasa volt az egyetemen, járt az FCÖ nyári táboraiban is, mindkettőjük szellemi mentora Ferge Zsuzsa volt, és a fiatal riporter saját szavai szerint ugyan hűséges, sőt odaadó olvasója Zsigó Jenő írásainak, de se ő nem látszott érteni Zsigót, sem Zsigó őt. És valóban kétségbeejtőnek tűnt tanácstalansága és felkészületlensége az általa vezetett, majd ellene fordított cigány közéleti beszélgetésben.

S közben kiderült az is, hogy az új FCÖ vezetés a régiekkel nem is tárgyal semmiről, úgy működik, mintha a régiek nem is lennének.

(Mintha Zsigó Jenő írásai arroganciáján nőttek volna fel ők is.)

És nagyon furcsa volt, hogy Zsigó Jenő egyetlen pillanatra sem gondolt arra, hogy ennek az ösztöndíjas fiatalembernek a szellemi kudarca az ő személyes története is, Báder Csaba riporter és RomNet szerkesztő, ha tetszik, ha nem, a roma ösztöndíjas programot, az egyetemi oktatást és az önkormányzati nyári táborokat is minősíti.

Közben volt egy roma értelmiségi konferencia, húsz év után a második, ez tehát alighanem döntő jelentőségű tanácskozás lehetett volna arról, talán az is volt, miféle úton haladnak tovább a roma közösségek, a roma intézmények, a roma programok. A tanácskozásról azonban mind a magyar, mind a roma médiában csak annyi jelent meg, hogy mit mondott felszólalásában Sólyom László, Orbán Viktor és Kállai Ernő.

De hogy a tanácskozó értelmiségi romák megszólaltak-e egyáltalán, arról semmi hír. A Roma Magazinban sem.

A Roma Magazin nemrég kitűntett szerkesztője, Daróczi Joka János olyan riporttal áll elő a nyírkátai eset kapcsán – ahol az olaszliszkai történet ismétlődött meg, szerencsésebb végkifejlettel –, melyben két helybeli idős magyar férfi is arra a kérdésre kellett válaszoljon, mit tennie, ha elgázolná a gyermekét?

Holott pontosan tudjuk, mit tesz a magyar felnőtt ebben a rettenetes esetben, hiszen van ilyen történetünk, az ír gázolóé, aki két gyereket ölt meg

gyorshajtása következményeként, és a szülők makacsul harcolnak, hogy a magyar igazságszolgáltatás tegye a dolgát, és a magyar hatóságok ne játsszák el a megbocsátó cseléd szánalmas szerepét. Polgárai rovására. De egyetlen történetünk sincs arról, hogy magyar gyermek sérelmére elkövetett közlekedési baleset miatt a vétlen, de akár a vétkes járművezetőt az áldozat szülei bántották vagy akár csak fenyegették volna. Akár roma, akár magyar. Mint ahogy az ilyesfajta személyes igazságtétel jó ideje nem jellemzi már az európai polgárokat. Viszont ismétlődő jelenet az, hogy a romák gyermekük vétlen gázolójára támadnak. A kérdés tehát cinikus és rosszhiszemű.

Cinikus azért, mert nincs ember, hacsak nem lökött értelmiségi, aki szóban és érzelmekben sem lépi túl azokat a határokat, melyeket különben helyesnek tart, be is tart, ha elképzelem gyermekét autóbaleset áldozatának. Csakhogy ezzel a szerkesztő úr felmentést gyárt roma honfitársainknak, mintha cselekedetükben nem is volna elítélendő, sőt, az volna a természetes, hogy megértjük a szülő, noha persze, tudjuk, tudjuk, a törvény szerint helytelen az, amit tettek. De hát ki nem tette volna ugyanazt az ő helyükben, hajaj... Rosszhiszemű a kérdés azért, hiszen úgy lett volna helyes, a konkrét helyzetnek megfelelő, hogy mit tenne azzal a gázolóval, aki az ő, vagyis szülői felelőtlensége miatt elüti a gyermekét? Csakhogy így feltéve a kérdést nem lehetne nyerni még látszatfelmentést sem, hiszen az európai szülő ebben az esetben önmagára támadna, önmagának nem tudna megbocsátani, először, másodsor és harmadszor. A törvényeknek megfelelően.

Csakhogy épp itt van a kulcs, hogy a cigány szülők közt az elmúlt években akadt néhány, akik szülői felelőtlenségük bűnének a terhét a vétlen elkövető elleni agresszióba vezették le. Ráadásul ehhez találtak a közösségükön belül lelkes együttműködőket is. S mintha ez kezdene mintává válni.

Miközben persze az európai norma a vétkes elkövetőt éppúgy nem tekinti a szülők haragja jogos célpontjának, mint a vétlent. A távolság az efféle roma magatartás és az európai

norma között szinte reménytelenül és kétségbeejtően nagy.

A normaszegés persze része az európai kultúrának, de a normaszegés ez esetben adott etnikumhoz kötődik, egészen a társadalmi együttélés kultúrájának, normáinak alapszövegét roncsolja, közösségi legitimitást és etnikum elleni töltést lehet benne feltételezni. Így hát érthető, hogy mély megrendülést vált ki a tágabb társadalmi közösségből, így hát még kevésbé érthető, hogy a roma közösség egyik reprezentatív közéleti képviselője nem egyszerűen csak jelentékteleníteni akarja az esetet, hanem visszajára fordítani. Mintha szegény romákat bántanának ismét.

Ami az érintett család védelmi taktikájának tökéletesen megfelelt, a riportban az agresszió jelentéktelen és érthető epizóddá változott át, a média pedig a gyermek és szülei fájdalma iránt érzéketlen közeggé, ők pedig gyermekük féltő, szerető szüleit.

Mindehhez persze a háttérrel a masírozó Magyar Gárda adta.

Mintha a Gárda lett volna az esemény.

Hallom a rádióban, hogy ismét történt gyermekgázolás, ismét megúsza súlyos sérülés nélkül az áldozat, ám a roma szülők ezúttal is megverték az autó vétlen vezetőjét és utasát.

A Gárda nélkül valószínűleg nem beszélénk ezekről az ügyekről. De a Gárda vonulása sem változtat a hallgatáson, viszont a gárdistáknak köszönhetően a sértettek, az érintettek és a nézelődők egyre szélesebb körben kezdik egy helyre hordani mindazt, ami éghető.

44.

Egy szakértő összefoglaló tanulmányában a cigányok szegénységéről ír, hogy mindennek a tömeges munkanélküliség, az iskolázatlanság az oka, a szegregáció és a cigányellenesség, vagyis hát a társadalompolitikai tehetetlenség. Nyilván igaza van, hogyne lenne igaza, csak ez a zárt szociológiai értelmezői struktúra valamiért mégsem eléggé megnyugtató.

Az okozza a problémát, hogy egy példát hoznak, hogy 1970-ben, ami-

kor is a cigányok többségének már és még volt munkája, a nőknek és a férfiaknak egyaránt, a cigányok akkor is éppúgy a legszegényebbek közé tartoztak, mint ma. S ha emlékszünk a nagyipar foglalkoztatottjaira, a munkásszállók lakóira, a „fekete vonatokra”, a cigány nyomorúság semmivel sem látszott vigasztalóbbnak, mint ma. Alighanem ezt az magyarázza, hogy az a foglalkozási adat valójában csak kényszerfoglalkoztatást takart. És hozzá kell tenni, mert ez is nagyon fontos, hogy gyakran mind a munkaadó, mind a munkavállaló részéről. És persze ezt a kényszerfoglalkoztatást nem volt olyan nehéz feladni egyik oldalról sem. (Épp az lett volna a nehézség, hogy átalakuljon valódi munkaviszonnyá.)

A cigányság rossz helyzete tehát adott volt, némileg elfedve nagy állami büvészmutatványokkal. A rendszerváltás ezt tette explicitté. Persze cinikus dolog volna azt mondani, hogy a bérért végzett mégolyan munka is összemosható a közvetlen munkanélküliséggel. De hát nem erről van szó. A munkásvonatra nem ülő cigányok számára eleinte adódott helyi pénzkereseti forrás, ahogy korábban évszázadokig, s ahogy akadt még a városi munka mellett is, és alighanem a rendszerváltás idején nem látszott olyan nagyon nehéznek állás nélkül megélni. Sőt, azzal, hogy nem kellett vonatra ülni, úgy is tűnhetett, a lehetőségek még nagyobbak is, mint korábban. S átmenetileg ez talán így is volt. A munkanélküliség tehát emiatt nem olyan éles cezúra. Annál is kevésbé, mert a munkahely, a munkásszálló elég sokat elvitt a családi javakból. És nem is csak az anyagiakat, hanem a családfő figyelmét és gondoskodási készségét is. Vagy éppen az egészségét, lelkét, mindenestül.

Aztán persze kiderült fokozatosan, hogy a falvak népesség-eltartó képessége a mezőgazdasági üzemek összeomlásával, az állami gondoskodás megingásával, a helyi közbizony gyors kiárusításával, széthordásával, felélésével, pusztulásával néhány év alatt lényegesen csökkent, annál is kevesebb lett, mint amennyi lehetett volna. A növekvő lélekszámú cigányság tehát nem talált hagyományos megoldást megélhetési problémáira.

Annál is kevésbé, mert egyre több kistelepülésen került többségbe, mely által a települések átlagosan rossz viszonyai tovább súlyosbodtak, nem utolsósorban a nem roma lakosság elvándorlásával. Maradt a gyermekellátás, a segély, a rokkant nyugdíj és a közmunka. Ez lett mára az egykori kényszerfoglalkoztatások jövedelme helyett. Kevesebb pénz ez, noha a felhasználható idő nagyobb lehetőségeket adott volna a jövedelemkiegészítő tevékenységre. Napszámos munka, feketemunka még ma is van, ahogy a hulladékgyűjtés környékén is sokféle lehetőség akad, és ide tartoznak természetesen a hagyományos munkafajták is, a gyógynövényeszedéstől, az utcai kereskedéstől a kosárfonásig, a lótarásig. De mindez ma már kevés. És egyre kevesebb. Volumenében is, meg arányaiban is. Ám ha nincsenek legális, törvényes vagy féllegális lehetőségek, vagy nem bizonyulnak elegendőnek, következik az illegális, a törvénytelen megoldás. Tehetünk úgy, mintha a fémlopás, az erdőket eltüntető, iparszerűen üzött falopás elkövetőivel szemben tehetetlenek volnánk, s tilthatjuk törvénnyel az etnikai származást bármely bűncselekménnyel kapcsolatba hozni, de attól, hogy emberjogi feddhetetlenül járunk el, amikor egyetlen elkövetőnél sem rójuk fel, tesszük szavá a származását, attól még ostobaság nem tudomásul venni (ami a cigányság sorsával kapcsolatos sajátos cinizmussá fajult), hogy ezen bűncselekmények többségét cigányok követik el. Ők erre táltak maguk számára kiutat. (Noha valószínűleg az érintett nagy kárával és az elkövetők kis hasznával járó színesfém üzlet hasznát legális, nem cigány vállalkozások fölözik le.)

Ebből az következik, hogy a munkanélküliség az munkanélküliség ugyan, de formális kezelése, vagy a vele kapcsolatos formális stratégiák nem vezethetnek sikerhez, ha a sajátos cigány társadalmi, szociális, etnikai, szociálpszichológiai, szociológiai mozzanatokra nem figyelünk, hogyha tehát evidensnek tekintjük, hogy mindenki azt gondolja, állással bírni jobb, mint állás nélkül lenni, s elég csak a munkahelyek gyarapítása, a cigányok haladéktalanul állást is vállalnak, akkor nem fogjuk

Gabi Jiménez: Karaván, ruhaszárítás

megérteni, hogyan lehet Szabolcsban (és másutt) több ezer be nem töltött állás a több ezer munkanélküli ellenére, holott nem a képzettség hiányzik az állások elfoglalásához.

A cigánykérdés helyes értelmezéséhez tartozik, amit a legritkábban teszünk szavá, hogy a cigányság helyzete egyetlen volt szocialista országban sem jobb, mint Magyarországon. Sőt, egyenesen az a helyzet, ha a cigányok tömeges kivándorlása a mérce, vagy az etnikai feszültségek minősége, vagy a foglalkoztatási adatok, vagy a segélyezés formái, Magyarország semmivel sem látszik sajátosan felölthetetlennek vagy vétkesnek, némely tekintetben az ország gazdasági összteljesítményéhez képest a magyar cigányság helyzete még kedvezőbbnek is tűnik, mint szomszédjainál. Ez is arra kellene intsen, ha csak nem akarjuk ezeket az országokat egységesen elítélni, hogy a cigányság ügye olyasféle sajátos probléma, mely nem függ össze közvetlenül egy-egy ország aktuális gazdaság és társadalompolitikájával. (Vagy még kevésbé a tisztességével.) Az csak részben lehetett hatással rá.

De ha ennél is tágabb térre lépünk, időben is és földrajzilag is, akkor azt látjuk, hogy a cigányság különböző csoportjai Európában és a világ más táján is mindenütt a szegénység egy sajátos szubkultúráját jelentik, mind a múltban, mind a jelenben. Még ak-

kor is, ha mindezek nem vonatkoznak a cigányság egészére, hiszen van asszimiláció, etnikai értelemben is, és természetesen az európai standardok szerinti munkavállalói társadalomba való beilleszkedés értelmében is, és vannak sajátos roma sikerpályák.

A cigányság helyzetét nem magyarázhatjuk a cigányság általános és egyetemes elnyomásával. Még akkor sem, ha az előítéletek a cigánysággal kapcsolatban magától értetődően internacionálisak, s mindig is bonyolítani, nehezíteni fogják a cigányság boldogulását, saját útjának megtalálását, ügyét, felemelkedését, akár-hogy is értjük ezt a kifejezést. Mindenesetre úgy látszik, nem szabad úgy értenünk, ahogyan az egészében vagy részben polgári hagyományú társadalmakban érteni szokás. És főleg nem diktálhatjuk ennek a megértésnek a módját.

Mária Terézia jól látta, mi a teendő, hogy a cigány nyomorúságot megszüntesse, de nem értett meg semmit annak az etnikai csoportnak, annak a népnek a természetéből, civilizációjából, melyet megváltani remélt. Intézkedéseivel nem is jutott semmire.

Ma sem állunk jobban. Az előítéletek a felvilágosultaknak ma is alkalmat adnak leegyszerűsítésre és hamis stratégiák felépítésére.

Ma már elég jól kitapasztaltuk, hogy egy társadalmi közösség életmód-hagyományai mennyire fontosak, mennyire mélyek lehetnek. Lát-

Raatzsch André Jenő: Sommersault

jük, hogy a moszlimok Európában mennyire nehezen találják a helyüket. Sokáig azt gondolta Európa, hogy bőven elég megértőnek, türelmesnek, adakozónak lenni, de ma már nyilvánvaló, hogy ez nem elég.

Visszatérve hazai ügyekre. Magyarországot elhagyta a rendszerváltás óta húszezer diplomás felnőtt, többségük sikeres orvosi, mérnöki, kutatói, vállalkozói karriert hagyott itt egy még sikeresebb karrier reményében. Ez az országnak anyagiakban és szellemiekben is kiszámítható óriási veszteség. Fiatalok ezrei indulnak el évről évre boldogulásukat más országokban keresve. Katasztrófa. De minderről nem esik szó. Mindez valahogy az élet természetes velejárója. Viszont amikor egy-egy roma csoport indul neki, hogy másutt keresse a saját boldogulását, volt már több száz fő is egyik-másik hullám, akkor rögvest nagy nemzeti dráma veszi kezdetét, és súlyos lelkiismeret-furdalást kell éreznie minden magyarnak, súlyos szemrehányással fordul a lakossághoz a média, hogy innen most már csak elmenekülni lehet. Mert itt az életfeltételek lehetetlenné váltak.

(Mondható persze, hogy a cigány kivándorlót a szegénység hajtja, a magyart pedig a meggazdagodás csábítja,

de hát nem egyszerűen erről van szó, hiszen a kivándorló cigányok nem a legszegényebb rétegből kerülnek ki.)

És akkor természetesen nem arról van szó, hogy a roma kivándorlást nem kellene népvészteségnek tekinteni, mondván, hogy a szegények leginkább csak a szegénységüket viszik magukkal, hiszen ez nem igaz. De az mégis groteszk, hogy a fogyatkozó magyar népességnek az elvándorlás révén meghatványozódó fogyását természetes jelenségként fogadjuk el, miközben a gyarapodó roma népesség kisebb csoportjainak kivándorlása miatt önváddal kellene illessük magunkat.

Ráadásul a roma kivándorlásnak van egy sajátos eleme, hogy romaként sokáig könnyebb volt befogadásra találni néhány országban, mint magyarként, hiszen félig ezzel már meg is volt a menekült igazolás. (Így hát olykor nem romák is próbálták romának vallani magukat a bevándorlási hivatalokban.) Vagyis minél csúfabbnak ítéli meg a magyarországi roma helyzetet a nemzetközi közvélemény, annál könnyebb kiharcolni a legkedvezőbb fogadtatást.

Ennek a logikának volt a nagy színjátéka a strassbourgi menekültek ügye, ahol a magyarok egyik fele akkor érezte jó magyarnak magát, ha azt bizonygatja, minden lehetséges fórumon, minden lehetséges módon, hogy Magyarországon a cigányokat igenis üldözik. (Nyilván a többiek. Az ország másik fele.) Úgy vélte, emberiessége legbensőbb parancsának engedelmessé válik. (Alighanem ehhez a tévedéséhez láncolva vélekedik ma is.) És végtelenül hálás a franciáknak, hogy ennek a bizonyítványnak a kiadására hajlandó volt.

És mindezzel a cigánykérdés valódi megértésének még csak a legelején tartunk. Hiszen annak a jelentős mennyiségű és többnyire jeles minőségű kutatói eredménynek az újraértelmezése, mely mind azzal az igénnyel készült, hogy az elnyomást feltárja, leleplezze, azonosítsa, nagyon nagy és nehéz feladat. Hiszen nem arról van szó, hogy nem volna igaz az aluliskolázottság, vagy a rossz munkaerő-piaci pozíció, a halmozott hátrányok vagy az előítéletesség, meg ezek összefüggései, de mindezek csak az összefüggések egyik csomója, melyek azokat a megfontolásokat és mindennapi tapasztalatokat, amik a valódi megértést lehetővé tennék, jobb esetben elfedik (már rögvest a fogalmi absztrakciók és hibás egyenműsítések miatt), gyakoribb és rosszabb esetben diszkvalifikálják és diszkriminálják.

Ami jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt két évtizedben a cigányság riasztó szegénységének kezelésére elköltött milliárdok a lehető legrosszabbul hasznosuljanak, vagyis inkább csak elköltődjenek.

És persze a napi ügyek, konfliktusok rossz, hiányos, egyoldalú, ideologikus megítélései úgy rakódtak egymásra az elmúlt évtizedekben, hogy már oda a józan eszünk.

A legrémesebb ebben a differenciálási igényben, amivel itt bajlódok, az az, hogy úgy érzem, egy kis lélekvesztőn próbálok átevíckélni a Magyar Gárda Szküllája és az antirasszista korrektség Kharübdiszé között, és minden elrugaszkodás valamelyik zátonytól szűkséggéppen a másik felé taszít.

Pedig ez nem is az a tenger.

TAKÁCS GÉZA (Pápa, 1953.) magyar-történelem szakos tanár. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán végzett Szegeden, 1976-ban. 1981-ben kapott történelem szakos diplomát a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Az idejét javarészt különböző iskolákban töltötte. Harminc éve ír mindenfelét mindenfelé, az Alföldtől, a Hajdú-Bihari Naplótól és a régi Mozgó Világtól az Új Könyvpiacig, az Iskolakultúráig és a Kommentárig. 2003-ban jelent meg az Önkonet gondozásában Iskolapróza Egy szabad iskola problémái című könyve, majd Kiütkeresők. A cigányok iskolai reményei címmel 2009-ben jelent meg szociográfiaja a Magyarország felfedezése sorozatban. Szerkesztette a Taní-Tani című alternatív pedagógiai folyóiratot, s Iskolakép címmel volt egy rövidéletű saját folyóirata. Jelenleg a monori Kossuth Lajos Általános Iskola tanára. 2013 áprilisától az Új Pedagógiai Szemle főszerkesztője.